

Quaderns d'Història

ANTONI VALLESPINOSA I LA INCIDÈNCIA DEL PROTESTANTISME A L'ALT CAMP A LES DARRERIES DEL SEGLE XIX *

per Daniel Solà Luceno

Paraules clau: Antoni Vallespinosa Català, protestantisme, segle XIX, Valls

Resum: Aquesta ressenya biogràfica pretén completar la documentació existent sobre l'autor d'una *Història de Valls*, recentment publicada. Vallespinosa, d'altra banda, fou pastor protestant i, així, aquest treball conté constants referències a la difusió de les doctrines protestants en territori espanyol, a més d'una mena d'epíleg dedicat a la incidència del protestantisme a l'Alt Camp a les darreries del segle XIX.

Abstract: This essay relates the presence of Protestantism in Alt Camp to the incidence that Antoni Vallespinosa had in it at the end of the XIX century. The bibliographical information about Antoni Vallespinosa given in this work is useful to understand the relation mentioned above; it also gives information about Vallespinosa's stays in England, Gibraltar, Barcelona, etc.

Introducció

Arran de la recent publicació de la *Història de Valls*,¹ és a dir, dels extractes manuscrits que mossèn Ribas redactà a partir de la consulta de les *Anotaciones de la Historia de Valls*, escrites per Antoni Vallespinosa l'any 1884, s'escau aprofitar l'avinencesa per ressenyar la biografia d'Antoni Vallespinosa, això és, l'autor de l'esmentada Història. I és que, malgrat l'existència d'unes memòries autobiogràfiques escrites l'any 1881, i publicades per lliuraments en les pàgines de la revista *España Evangélica* entre el gener de 1930 i el desembre de 1932, la veritat és que a penes se sap res, almenys entre els representants de la historiografia local, de la seva trajectòria vital, tal com evidència la minsa ressenya biogràfica inserida en la recent Història editada a cura de Joan Papell i Julio Luis Quílez.

A banda de l'escaiença de la següent aportació en aquest sentit, en relació al contingut de l'article val a dir que resta fonamentat, bàsicament, en la lectura de les memòries de Vallespinosa, i incideix sobretot en aquells esdeveniments que l'autor considera destacables, i en canvi descuida altres circumstàncies ignorades pel mateix interessat. En

* Treball premiat en els Premis Rodon Giró 1999, convocats per la Fundació Ciutat de Valls.

aquest sentit, a penes s'esmenta res de la seva infantesa i adolescència, de la mateixa manera que tampoc s'afegeix gaire cosa sobre la seva darrera estada a Anglaterra, si bé, en canvi, s'ofereix abundant informació relativa al període comprès entre els anys 1861 i 1871, això és, des de la seva fugida del seminari de Tarragona i fins la seva darrera estada a Barcelona.

Altrament, en atenció a la condició heterodoxa de Vallespinosa i també a l'anàlisi dels esdeveniments relatats a continuació, s'ha intentat complementar la següent ressenya biogràfica amb constants referències a la difusió de les doctrines protestants en territori espanyol, a més d'una mena d'epíleg dedicat a la incidència del protestantisme a l'Alt Camp, en les darreries del segle XIX.

Educació eclesiàstica i formació teològica

Segons consta anotat en el registre de baptismes de l'església de Sant Joan, Antoni Vallespinosa i Català, va néixer a Valls en data (6/XI/1832), i fou declarat fill legítim de Francesc Vallespinosa i Llopis, d'ofici torner i natural de Valls, i de Maria Català i Ribé, propietària d'una botiga i natural de la Riba.²

Així mateix i en relació amb el seu pare, sembla que, a desgrat de les seves simpaties envers la causa liberal, va ser aquest qui determinà la formació eclesiàstica del seu fill,³ iniciada a l'edat de quinze anys, quan esdevé alumne de mossèn Magí Miret, sacerdot i mestre de gramàtica llatina, per ingressar a continuació, l'any 1849, al seminari conciliar de Tarragona, on cursà assignatures de gramàtica llatina i de retòrica, impartides pel doctor Valentí Mañosa i per mossèn Josep Castells, respectivament, i aprofità de passada la seva estada a la ciutat per adquirir coneixements farmacèutics inculcats per Josep Maria Pelegrí, apotecari de l'hospital de Tarragona.

Tanmateix, aprovades les assignatures cursades, fou traslladat l'any 1852 al seminari de Barcelona, on estudià filosofia a càrrec del doctor Pere Arquer, i prosseguí la seva dedicació a l'aprenentatge farmacèutic com a alumne del doctor Bartomeu Bosomba, propietari d'una farmàcia situada a la plaça de la Cucurulla, fins l'any següent, en què va ser traslladat altra vegada, en aquesta ocasió al seminari de Vic, on continuà estudiant filosofia, sota la tutela del doctor Ramon Andreu, i treballant d'aprenent, a la farmàcia de Joaquim Capdevila.

Seguidament, però, havent aprovat la filosofia, marxà al seminari de Tortosa l'any 1855, i estudià teologia sota la tutela del doctor Pau Foget, i va treballar d'ajudant a la farmàcia de Rafel Cabrera, cosí germà del general Ramon Cabrera, i seguidament, una vegada retornat l'any 1857 al seminari de Tarragona, va estudiar teologia dogmàtica, impartida per mossèn Pau Bové i mossèn Sanuhy, a més de teologia moral, impartida pel doctor Pau Bofarull i el doctor Pujal, que després esdevindrà rector de Valls.⁴

Després d'això, l'any 1858 Vallespinosa sol·licità la seva tonsura clerical com a accés a l'ordenació sacerdotal, sol·licitud que va ser aprovada sense inconvenient i doncs, havent rebut les corresponents ordes menors, continuà estudiant teologia al seminari de Tarragona, a l'espera de rebre les ordes majors, la primera de les quals li fou atorgada l'any 1861, en què va ser ordenat sotsdiaca per l'arquebisbe Costa i Borràs.⁵

D'altra banda, i en relació a les qualificacions obtingudes en les diverses assignatures cursades, sabem, per exemple, que durant la seva estada al seminari de Tarragona va

obtenir la qualificació de “sobresaliente” en gramàtica llatina i retòrica, a més de la qualificació de “benemeritus” en teologia.⁶ Així mateix, i en referència al seu comportament moral, sembla que va ser del tot correcte,⁷ malgrat que, amb posterioritat a la seva apostasia, individus com ara Joan Baptista Alà, catedràtic de filosofia que va coincidir amb Vallespinosa durant la seva estada al seminari de Tarragona, declaraessin que la seva vocació sacerdotal era dubtosa i la seva reputació, dolenta.⁸

Conversió al protestantisme

Pel que fa a l'apostasia de Vallespinosa, sembla que va estar motivada per la seva coneixença de les doctrines protestants, durant la seva darrera estada al seminari de Tarragona. Així, i segons explica Vallespinosa en les seves memòries,⁹ la lectura d'uns tractats de propaganda evangèlica, impresos en castellà i regalats per uns mariners anglesos al seu amic Llorenç Ral, estudiant extern del seminari, resultà determinant en la seva resolució d'abjurar del catolicisme.

Altrament, en relació a la difusió de les doctrines protestants, interessa destacar que aleshores, i fins al destronament de la dinastia borbònica l'any 1868, acostumava a ser denunciada pels agents del catolicisme i censurada per les autoritats civils, que atenent a la legislació vigent i a les ordenances ministerials, sancionadores de la uniformitat religiosa i la confessionalitat de l'Estat espanyol, decretades a la Constitució i al tractat concordatori signat amb la Santa Seu l'any 1851, interpretaven la difusió de la propaganda protestant com un atemptat a la religió oficial.

Amb tot, i malgrat els impediments legals existents, diversos ciutadans estrangers al servei de les societats bíbliques angleses insistiren de manera clandestina en la seva acció difusora. En aquest mateix sentit, ens consta, per exemple, que la Spanish Evangelization Society, una de les diverses societats bíbliques que operaven en territori espanyol, va distribuir, des de la seva constitució a principis de 1855 i fins a finals de 1857, aproximadament 100.000 exemplars de bibles, testaments, evangelis i tractats d'apologetica traduïts al castellà.¹⁰

De manera semblant, i en relació als mètodes emprats en la distribució de la propaganda protestant, van resultar variables a causa dels impediments legals existents, si bé acostumava a ser freqüent que tripulants de vaixells britànics assumissin la distribució de la literatura evangèlica entre la població de les localitats costaneres. Així, i en aquest mateix sentit, ens consta, per exemple, la incoació d'un expedient criminal a Daniel Evans, súbdit britànic i capità d'un bergantí anglès, acusat de “delito contra la religión”, de resultes de la denúncia instigada per Antoni Palau, vallenc i aleshores bisbe de la diòcesi de Barcelona, a causa de la seva acció prosèlita, efectuada a Vilanova i la Geltrú a finals de l'any 1859, època en què distribuï a bastament nombrosos tractats de propaganda protestant.¹¹

Per tot plegat s'entén, doncs, que Vallespinosa, a pesar de la seva condició d'alumne intern del seminari de Tarragona, tingués oportunitat d'accedir a la lectura de diversa propaganda protestant. Ara bé, pel que fa a la seva disposició favorable envers les doctrines reformades, s'explica, segons que argumenta en les seves memòries,¹² per raó de l'escepticisme que manifestava ja amb anterioritat pel que fa a alguns aspectes del dogma catòlic, referents a la doctrina de la infal·libilitat pontificia i la devoció a les imatges, circumstància que determinà la seva resolució de deixar el seminari.

És clar que, segons la versió de l'esmentat Joan Baptista Alà, Vallespinosa hauria abandonat el seminari a conseqüència de la seva inadmissió al diaconat, resolució adoptada a causa de la seva mala reputació i conducta sospitosa. Tanmateix, sense ànims de desmerèixer la declaració testimonial del doctor Alà, sembla que aquesta seria una acusació infundada. I és que, segons s'infereix dels informes redactats en ocasió de la seva admissió al sotsdiaconat, la conducta de Vallespinosa era irreprovable i només se li va poder objectar que durant la seva estada a Vic "vino a esta ciudad acompañado de otros haciendo la tuna y que mientras estuvo en esta ciudad se le conocía bastante divertido",¹³ objeccions que, malgrat tot, no impediren la seva ordenació.

Sortida del seminari i residència a Gibraltar

Al marge, però, de quina hagués estat la veritable raó de la seva defecció, la qüestió va ser que Vallespinosa va resoldre abandonar el seminari i apostatar del catolicisme, i intentà entrevistar-se amb algun ministre protestant que l'aconsellés respecte a la seva intenció de convertir-se a la fe reformada. Malauradament, però, aleshores la comunitat protestant resident a Catalunya i integrada per membres de les diverses colònies estrangeres, endemés d'un grupuscle d'evangèlics autòctons, estava desassistida de qualsevol mena d'autoritat espiritual, sobretot a causa dels impediments legals existents que dificultaven la celebració regular d'actes litúrgics fins i tot als ciutadans estrangers. Per això, va ser cas que Vallespinosa, a expenses de la recomanació suggerida pel cònsol britànic destacat a Barcelona, en el transcurs d'una entrevista mantinguda en relació a l'afer, va decidir anar-se'n a Gibraltar, amb intenció expressa de sol·licitar ajuda d'alguna autoritat eclesiàstica evangèlica.

Abans d'anar-se'n, sembla, però, segons explica de manera succinta en les seves memòries,¹⁴ que va aconseguir de relacionar-se gràcies a la mediació del seu amic Climent Navà, farmacèutic domiciliat a Barcelona, amb el grupuscle d'evangèlics catalans residents a Barcelona.

Pel que fa a l'existència d'aquest grupuscle d'evangèlics autòctons, val a dir que la seva constitució data de principis de 1856, i és conseqüència directa de l'activitat prosèlita del català Francesc de Paula Ruet, desplegada a Barcelona entre les acaballes de 1855 i els inicis de 1856. Quant a aquest, pel que sembla va convertir-se al protestantisme després de conèixer l'Evangeli durant una estada a Torí, on s'havia traslladat per motius professionals. El cas és que, de tornada a Barcelona, aprofità la relativa llibertat d'opinió tolerada des de les instàncies governamentals durant el Bienni Progressista per difondre les seves creences, cosa que va provocar una considerable expectació entre l'opinió pública, a més de la reprovació explícita del bisbe Costa i Borràs, expressada en una pastoral condemnatòria publicada en data 18/II/1856, la qual motivà la posterior actuació repressiva de les autoritats governamentals, que ordenaren la detenció, empresonament i condemna al desterrament de Ruet, acusat del delictes d'injúries contra la religió.¹⁵ Tanmateix, la qüestió va ser que, a causa de la seva actuació evangelitzadora, va constituir-se en la clandestinitat una Iglesia Española Reformada de Barcelona que, a mitjan 1861, estava integrada per una quarantena d'adherents, entre els quals hi havia Climent Navà.¹⁶ Doncs bé: segons s'indica en les memòries, aquests aconsellaren a Vallespinosa que comunicués a Ruet, aleshores desterrat a Gibraltar, la seva intenció

d'exiliar-se a la colònia britànica, intenció aquesta que Ruet desaprovà, malgrat que Vallespinosa, temorós de ser represaliat per les autoritats eclesiàstiques, decidí en darrer terme desatendre la recomanació de Ruet i embarcar-se amb destinació a Gibraltar.

Tot i així, en desembarcar a la colònia britànica en data 15/IX/1861, Vallespinosa s'adreçà en primera instància a Ruet, sol·licitant la seva ajuda. No obstant això, Ruet, que aleshores exercia de pastor d'una congregació d'espanyols residents a Gibraltar, va amonestar-lo per la seva resolució precipitada d'exiliar-se a Gibraltar, malgrat que li va prometre fer algunes gestions per intentar d'assegurar-li la subsistència, si bé Vallespinosa, mancat de recursos, va decidir-se, seguidament, a sol·licitar ajuda de Mr. Sleeman, reverend anglicà que va acollir-lo de manera desinteressada, gestionant la seva admissió en el seminari teològic de Saint Adams, situat a les proximitats de Liverpool.

Mentrestant, però, i a l'espera de la seva anada a Anglaterra, Vallespinosa va residir a Gibraltar durant aproximadament cinc mesos que aprofità, entre d'altres coses, per difondre les seves creences entre els espanyols residents en la colònia britànica, a més d'escriure a la seva família i amistats, informant-los en referència als motius de la seva fugida a Gibraltar. Així, succeí que la notícia de la seva apostasia va propagar-se amb celeritat entre la població de Valls i els estudiants del seminari de Tarragona, la qual cosa provocà la reacció indignada del clergat en general, que s'afanyà a criticar la seva conducta anòmala.

D'aquesta manera, va ser cas que mossèn Pere Cavallé, rector de Valls, i Valentí Mañosa, catedràtic de gramàtica llatina al seminari de Tarragona, s'atreïren fins i tot a reconvenir-lo per carta, instant Vallespinosa a la retractació de les seves creences. Altrament, i a resultes de la correspondència mantinguda, Mañosa publicà, temps a venir, un opuscle titulat *Nuevo triunfo de la religión católica*, en què exposava el contingut de les cartes enviades a Vallespinosa.¹⁷

Estada a Anglaterra

Malgrat tot, però, Vallespinosa va insistir en la seva actitud i en data 2/III/1862 embarcà amb destinació a Liverpool, i s'instal·là, en la seva arribada, a les dependències del col·legi de Saint Adams, seminari on s'estarà durant dos anys, en què aprofitarà per aprendre anglès, assistir els desemparats i, sobretot, estudiar teologia. Així mateix, segons explica en les seves memòries, durant la seva estada al seminari disposà també de l'oportunitat de realitzar dos viatges d'apostolat evangèlic, un dels quals a Londres, amb motiu de la celebració de l'Exposició Universal de 1862, i l'altre a Dublín, amb motiu de la celebració de la convenció anual de l'Irish Church Missions to the Roman Catholics. Quant a la seva estada a Londres, s'efectuà durant l'estiu de 1862, a l'objecte de difondre les seves creences entre els visitants de parla castellana que acudien a l'exposició. Així va ser com, per exemple, va tindre oportunitat de conèixer el redactor i economista Fèlix de Bona, entre d'altres intel·lectuals de l'època. Pertocant en canvi a la seva estada a Dublín, s'efectuà durant la primavera de 1863, a fi d'exposar les dificultats de l'activitat missionera en territori espanyol.

D'altra banda, val a dir que, durant la seva estada al seminari, va coincidir amb dos altres estudiants espanyols: d'una banda, Fèlix Reig, religiós de la localitat de Cullera; i, de l'altra, Miquel Torres, seminarista de Tarragona, amic de Vallespinosa. I és que, la

veritat sigui dita, la decisió manifestada per Vallespinosa en abjurar del catolicisme i adherir-se al protestantisme no va ser només una excepció aïllada, sinó una actitud constant entre els religiosos liberals d'època isabelina, els quals, en legislar-se la llibertat religiosa amb l'adveniment del Sexenni Democràtic, constituïran juntament amb els missioners estrangers establerts en territori espanyol l'elit dirigent de la incipient comunitat protestant. En aquest sentit, destaquen entre altres religiosos conversos a la fe reformada: Joan Baptista Cabrera, Cipriano Tornos, Francisco Palomares, Pere Sala Villaret, Tristán Medina, etc.¹⁸

En referència, però, a les trajectòries individuals seguides per Fèlix Reig i Miquel Torres, ambdós companys de Vallespinosa al seminari de Saint Adams, val a dir que, després d'uns mesos de permanència en el seminari, Reig va retractar-se de la seva conversió al protestantisme, i acudí a un sacerdot catòlic resident a Liverpool, a fi i efecte d'exposar-li la seva intenció de renúncia i desig de retorn a la Península, malgrat que a la seva arribada a Gibraltar s'avergonyís de la seva actitud i demanés disculpes per la seva conducta improcedent, marxant seguidament a Orà, ciutat algeriana on fundarà una congregació evangèlica entre els emigrants de nacionalitat espanyola residents en la localitat.¹⁹ Així mateix, en referència a la trajectòria d'en Miquel Torres, val a dir que mesos després d'ingressar en el seminari, induït per la influència d'en Vallespinosa, va veure's obligat a retornar a territori espanyol, afectat d'una dolença física.²⁰

Reprement però a continuació la biografia de Vallespinosa, interessa apuntar que en havent finalitzat, a mitjan abril de 1864, els seus estudis al seminari de Saint Adams, va ser traslladat a Londres, encarregat d'establir, sota els auspicis d'Alexander Dallas, rector de Wonston i director de l'Irish Church Missions to the Roman Catholics, una congregació evangèlica entre els espanyols residents en la capital anglesa, una decisió adoptada, segons argumenta Vallespinosa en les seves memòries, per la impossibilitat de missionar, almenys de manera immediata, en territori espanyol, sobretot pels impediments legals existents. Amb tot, quant a la seva actuació entre els emigrants residents a Londres, sembla que resultà un fracàs, a causa de l'escassa afluència d'assistents a les reunions evangèliques, la qual cosa determinà Vallespinosa a clausurar la missió establerta, i a continuació es decidí a col·laborar amb Mr. Heffel i Mr. Brown, agents de la Wesleyan Methodist Missionary Society, dedicats a l'evangelització dels mariners castellano-parlants que desembarcaven a la ciutat.

Pertocant a aquesta darrera missió, certament va resultar més exitosa que l'anterior, malgrat algunes desavinences sostingudes amb Mr. Brown, a causa de les simpaties manifestades pels mariners espanyols, que "preferían mis predicationes, por lo que mister Brown se molestó y abrió otra capilla, que no fué visitada sino de vez en cuando por algún marinero desconocido".²¹ D'altra banda, i en referència a la persona de Mr. Brown, interessa ressenyar que amb l'adveniment del Sexenni Democràtic s'instal·là a Barcelona, on establí diverses congregacions i escoles metodistes, a més de realitzar una traducció catalana del catecisme metodista.²²

Reprement però la trajectòria d'en Vallespinosa, val a dir que en data 28/X/1865 —és a dir, després d'uns mesos d'estada en la capital anglesa— serà ordenat diaca en el transcurs d'una cerimònia oficiada pel reverend Walter John, bisbe de Gibraltar, i celebrada a l'església parroquial de Frant, situada al comtat de Sussex.

Retorn a Gibraltar

Així, després de la seva ordenació, Vallespinosa serà destinat a regentar la congregació espanyola de Gibraltar, a conseqüència de l'absència temporal de Francesc de Paula Ruet, aleshores resident a Alger, on s'havia instal·lat amb intenció expressa de constituir una congregació evangèlica entre els emigrants espanyols establerts en la ciutat. Fou així que, en data 9/XII/1865, Vallespinosa s'entornà devers la colònia britànica, travessant el canal de la Mànega i viatjant durant unes quantes jornades en tren; pel camí s'aturà a Baiona, amb intenció expressa de conèixer Joseph Nogaret, fundador, l'any 1856, d'una mena de societat missionera que actuava en territori espanyol i que era anomenada Comité d'Evangelisation de l'Espagne.

Quant als membres del Comité d'Evangelisation de l'Espagne, interessa destacar que des de mitjan 1860, és a dir, des d'aproximadament un any abans de la conversió de Vallespinosa, assumiren en absència de Francesc de Paula Ruet, aleshores desterrat a Gibraltar, les tasques de coordinació del grupuscle d'evangèlics residents a Barcelona, i encarregaren a Manuel Matamoros, evangelista andalús destinat a la ciutat, la direcció de la congregació clandestina.

No obstant això, segons sembla, Vallespinosa no va tindre oportunitat de conèixer Matamoros perquè aquest serà detingut en data 9/X/1860, a instàncies del governador civil i en el transcurs d'una operació policial d'abast estatal, destinada a desmantellar les congregacions clandestines establertes arreu d'Espanya.²³ Sortosament, però, i a desgrat de la detenció de Matamoros, els membres del grupuscle evangèlic romandran agrupats en l'anonimat, la qual cosa facilitarà, temps a venir, la relació de Vallespinosa amb la dissidència protestant.

Ara bé, en referència a Vallespinosa, val a dir que després d'entrevistar-se amb Nogaret va continuar el seu trajecte en tren, travessant la frontera per Irun i aturant-se, després d'uniques quantes jornades de viatge, a Sevilla, amb intenció de conèixer els membres de la congregació evangèlica existent en la localitat des de començaments del Bienni Progressista, arran de l'actuació evangelística de José Vázquez, agent itinerant de l'Spanish Evangelization Society.²⁴

D'aquesta manera, i gràcies a la mediació de Mr. Pope, ministre anglicà resident a la capital andalusa, Vallespinosa tingué ocasió d'entrevistar-se amb José Morán, dirigent en la clandestinitat de la comunitat sevillana. Seguidament, però, després de romandre un parell de dies a la ciutat, Vallespinosa va resoldre de continuar el seu viatge, i s'aturà encara una darrera vegada abans d'arribar a Gibraltar, amb intenció de saludar el seu amic Francesc Puigjaner, aleshores resident a Sanlúcar de Barrameda. Quant a aquest, val a dir que, temps a venir, serà entre d'altres coses autor de la *Historia de Valls*, que segons explica Vallespinosa²⁵ havien acordat d'escriure conjuntament, malgrat que després, a causa de les circumstàncies de la vida, cadascú l'escriurà de manera separada.

Tot plegat, doncs, Vallespinosa arribà a Gibraltar després de transcorregudes tres setmanes des de la seva sortida d'Anglaterra, si bé, una vegada instal·lat en la colònia, s'ocupà amb diligència de les seves atribucions, consistents bàsicament en oficiar les celebracions litúrgiques i atendre les necessitats espirituals dels membres de la congregació. No obstant això, a causa les reticències dels gibraltarencs envers la causa reformada, així com també a conseqüència de la constitució de dues altres congregacions

espanyoles, a càrrec d'Antoni Soler²⁶ i Joan Baptista Cabrera, Vallespinosa fracassà en la seva missió evangelística, i el nombre d'adherits a la congregació minvà. Tot i això, sembla que durant aquest període aprofità també per intensificar la correspondència amb els seus familiars, alguns dels quals manifestaran aleshores la seva adhesió al protestantisme.

En aquest sentit, interessa destacar la conversió de Zacaries, germà menor de Vallespinosa, que a instàncies del nostre biografiat s'instal·larà a començaments de desembre de 1866 en la colònia britànica, on residirà durant uns mesos fins que, gràcies a la influència del seu germà, sigui admès com a alumne del seminari teològic de Warick, situat al comtat anglès de Wiltshire, on estudiarà dos anys de teologia. Després, en haver aprovat les assignatures cursades, fou traslladat al col·legi de missions de Canterbury, on s'estarà dos anys més, a l'espera de la seva ordenació sacerdotal i posterior destinació a la diòcesi de Jamaica, on regentarà, aproximadament durant dos anys, la parròquia anglicana d'Spanish Town. Finalment, però, serà traslladat de manera definitiva a Puerto Rico, on ministrarà des de 1875 i fins a 1884 la congregació espanyola de la ciutat de Ponce.²⁷

A part, però, de la seva dedicació pastoral i relació amb els seus familiars, convé afegir que des de la seva arribada a la colònia britànica Vallespinosa va relacionar-se amb diversos liberals exiliats a Gibraltar, entre els quals hi havia Cristino Martos, Blas Pierrad i Roque Barcia.²⁸ Així mateix, i a causa d'aquestes coneixences, Vallespinosa restarà informat de les diverses *asonadas* i temptatives insurrectes, auspiciades pels liberals radicals, en l'intent de destronar la dinastia borbònica i instaurar un règim democràtic, la qual cosa s'aconseguirà a mitjan setembre de 1868, arran del pronunciament de l'exèrcit espanyol i la subsegüent constitució arreu de la geografia espanyola d'infinat de juntes revolucionàries locals, que instigaran els membres del govern insurrecte a derogar la legislació vigent fins aleshores i a aprovar les llibertats democràtiques entre les quals destacava la llibertat religiosa, talment com Vallespinosa relata a bastament en les seves memòries.²⁹

Anada a Barcelona

Ateses les circumstàncies, Vallespinosa aprofitarà doncs l'avinentesa per retornar a Espanya en data 23/X/1868. S'aturà a Algesires per tal de visitar Antonio Díaz del Real, dirigent liberal de la localitat a qui havia conegut a Gibraltar, i que va proposar-li d'establir-se en la ciutat andalusa. Vallespinosa, que ja aleshores havia resolt d'instal·lar-se a Barcelona, refusà l'oferta, i s'embarcà seguidament en direcció a Cadis, on arribà en data 26/X/1868, a l'objecte de tramitar l'entrada al país d'un carregament de literatura religiosa procedent de Gibraltar, per la qual cosa s'hagué d'entrevistar amb Alcalá Zamora, governador civil de la província. Així, en haver obtingut el consentiment oficial, i després d'estar-se quatre dies a la ciutat, aprofitant entre d'altres coses per relacionar-se amb els individus del Círculo Democrático i el Círculo Liberal, se n'anà a Sevilla.

Pel que fa a la seva estada a la capital andalusa, Vallespinosa aprofità per reunir-se amb José Morán i altres membres de la comunitat evangèlica resident en la ciutat, alguns dels quals s'aplegaren en un domicili on celebraren un culte evangèlic ministrat per

Vallespinosa. Així mateix, i gràcies a la mediació del director d'*El Demócrata Andaluz*, Vallespinosa va adreçar un discurs als assistents a una conferència que, segons sembla, va suscitar molta expectació a causa de la condició heterodoxa de Vallespinosa i que va realitzar-se en les dependències del Club Republicano de la ciutat. A part d'això, mentre va sojornar a Sevilla, Vallespinosa va ser testimoni de la demolició d'esglésies i altres destrosses ocasionades d'ençà de l'alçament popular en contra de la monarquia isabelina, que derivà en diversos atemptats iconoclastes.

Aviat, però, Vallespinosa continuarà el seu viatge, i es traslladà a continuació a Madrid, on va relacionar-se amb cercles liberals, on conegué, entre d'altres individus, Emilio Castelar i José Paúl.³⁰ D'altra banda, i gràcies a la mediació de James R. White, capellà de l'ambaixada britànica, sembla que va entrevistar-se amb diversos individus interessats en les doctrines reformades, entre els quals figurava Francisco de Córdoba, advocat i director de *La Revolución*, diari de tendència republicana. Així, de resultes d'aquestes entrevistes, Vallespinosa va decidir-se a organitzar una congregació evangèlica a Madrid, sense renunciar, però, a la seva intenció de constituir-ne una altra a Barcelona, per la qual cosa, "determinamos formar un comité que se encargara de recibir y distribuir los tratados y libros protestantes, como también admitir a todos los que desearan información sobre nuestras doctrinas, hasta que yo volviera de Cataluña para formar la iglesia".³¹

Malauradament, però, la veritat és que, a causa de diverses circumstàncies explicitades en els apartats següents, Vallespinosa va veure's impedit de retornar a Madrid i, doncs, el grupuscle de simpatitzants va disgregar-se amb celeritat, de manera que la pretesa congregació es quedà sense constituir.

Tanmateix, abans d'anar-se'n de Madrid amb destinació a Barcelona, Vallespinosa aprofità encara per inserir en les pàgines de *La Revolución* un "Premio de 50.000 duros", això és, l'anunci d'una recompensa que un tal Dr. Hammond ofería a qualsevol que fos capaç de contradir amb textos bíblics la veracitat de deu proposicions contràries al catolicisme i que s'enunciaven a continuació de l'oferiment. Aquest anunci suscità l'atenció de la opinió pública, i també la refutació, malgrat que no gens convincent, de García Cuesta, cardenal i arquebisbe de Santiago de Compostel·la.³²

D'altra banda, i en relació amb la difusió del protestantisme a Madrid durant l'estada de Vallespinosa a la capital espanyola, convé apuntar la presència d'altres activistes protestants, entre els quals s'hi compta Jean Curié, capellà de l'ambaixada alemanya i agent al servei del Comité d'Evangelisation de l'Espagne, el qual, juntament amb Pablo Concepción Orejón, caputxí convers a la fe reformada, endegà una intensiva campanya evangelística, basada en la distribució gratuïta de propaganda protestant.³³

Representent però la trajectòria biogràfica de Vallespinosa, val a dir que finalment, en data 14/XI/1868, arribà a Barcelona procedent de Madrid i fou rebut a l'estació per una delegació del grupuscle d'evangèlics residents a Barcelona, integrada entre d'altres individus per Francesc Sendra, familiar seu, adherit al protestantisme arran de la correspondència mantinguda amb Vallespinosa quan aquest residia a Gibraltar.

Així mateix, en relació al grupuscle de Barcelona, convé ressenyar que, després de la marxa de Vallespinosa a Gibraltar, va subsistir de manera clandestina fins als inicis del Sexenni Democràtic, talment com s'infereix, entre d'altres evidències, pel fet que en data

17/X/1868, és a dir, aproximadament un mes abans de l'arribada de Vallespinosa a la capital catalana, la Junta Revolucionària de Barcelona, autoritzés als representants de la comunitat evangèlica de la ciutat, arran d'una sol·licitud presentada per aquests, la lliure celebració dels seus cultes.³⁴

Activitat evangelística i constitució d'una congregació evangèlica

Hostatjat en la Fonda del Universo, situada en el carrer de la Boqueria, Vallespinosa inicià seguidament la seva activitat prosèlita, anunciant entre els seus coreligionaris la convocatòria d'una conferència evangelística, celebrada en data 24/XI/1868, amb assistència d'aproximadament cinquanta individus, que a falta d'un local més adient per a l'ocasió varen reunir-se en l'obrador de Joan Briansó, mestre bronzista adherit al protestantisme. La qüestió va ser que, a causa de l'èxit de la convocatòria, tan sols tres dies després va celebrar-se una segona conferència, aquesta vegada en les dependències del consolat suís i amb l'assistència de 200 individus. A falta, però, d'un local prou espaiós per acollir els assistents a les successives reunions convocades, aquestes van haver de realitzar-se de manera itinerant. El cas és que les conferències següents van celebrar-se, amb assistència massiva de diversos centenars d'individus, en una fonda del carrer de les Carretes, propietat de Joan Sanquirgo, interessat en les doctrines reformades.

Altrament, en l'intent de resoldre la manca d'un local adient, Vallespinosa va intentar —a imitació dels seus coreligionaris sevillans, que aconseguiren, a instàncies de l'ajuntament, la cessió en propietat de dues esglésies catòliques expropiades per la Junta Revolucionària de la capital andalusa— l'adquisició en propietat d'un edifici religiós. Amb aquest fi, va entrevistar-se amb un regidor del consistori barceloní, a qui va exposar la seva intenció de sol·licitar la cessió en propietat de la capella del Palau Reial, que aleshores s'utilitzava de magatzem. Malauradament, però, pel que sembla el regidor en qüestió va desanimar-lo dels seus propòsits, i Vallespinosa desistí de la seva intenció.

Tot i així, a començaments de gener de l'any 1869, Vallespinosa va adquirir en lloguer un magatzem pertanyent a una fàbrica de filats, situat al carrer de la Riereta, on va tindre ocasió de celebrar algunes reunions més, abans que el propietari del local en qüestió s'assabentés del contingut heterodox de les conferències realitzades i, doncs, es decidís a foragitar els seus inquilins. Finalment, però, i a desgrat de les múltiples contrarietats, Vallespinosa va aconseguir un local adequat a les necessitats de la congregació, situat en la segona planta d'un edifici del carrer d'Amàlia. D'aquesta manera, va ser possible l'inici de les activitats litúrgiques, suspeses fins aleshores, a falta d'un espai adient per a la seva celebració.

Quant a l'aforament, mobiliari i distribució de les dependències del local, Vallespinosa anota en les seves memòries la següent descripció:

En la nueva sala, que también había servido para una fábrica, cabían de 800 a 1.000 personas, pudiendo tomar asiento unas 300. El interior de nuestra capilla se componía de una plataforma y una mesa (que el pueblo llamaba altar) sobre la cual colocaba la Biblia antes de comenzar el

servicio divino, y que a su propio tiempo tomaba para su lectura. Detrás, y junto a la mesa, había un tabique que dividía lo que llamamos sacristía, de la sala o nave de la capilla, teniendo colocados sobre él tres cuadros con marco dorado, que con grandes letras impresas contenían la oración dominical, el Credo de los apóstoles y el Decálogo en medio. Sobre el cuadro del Decálogo había una cruz negra de un palmo de altura, que si bien no tenía en sí valor alguno, en aquella ocasión servía para mucho, pues cuando la gente entraba y veía la cruz, consideraba que se hallaba en un lugar donde realmente había religión cristiana, y desvanecía el mal efecto que tenían de los protestantes, especialmente cuando a cada momento se decía que no creían en Dios. Enfrente y junto a la plataforma, había una barandilla, teniendo en el centro un paso abierto. En la misma plataforma y a su entrada, a la izquierda, había el púlpito, que estaba pintado de negro. Lo demás de la capilla era todo blanco. Cuando otro debía tomar parte en el culto, se colocaba una silla delante del púlpito. A la derecha había el reclinatorio donde yo leía y hacía las oraciones. Detrás del tabique de la plataforma estaba el coro de las señoritas. Sobre los asientos de la capilla se colocaban Nuevos Testamentos y Liturgias impresas, de unas diez o doce páginas, con oraciones extractadas de la Liturgia Anglicana, que servían de guía a los asistentes al culto, como también unos libritos de himnos impresos, que había copiado de un libro de himnos españoles. El armonium y el coro, como he dicho, estaban en la sacristía.³⁵

Així mateix, i respecte als membres de la congregació, val a dir que la majoria d'ells s'havien adherit al protestantisme arran de la seva assistència a les conferències evangelístiques realitzades i en les quals s'acostumava a anunciar als assistents a l'acte la possibilitat d'explicitar la seva simpatia envers les doctrines reformades, tot inscrivint-se en una "associació protestant", origen de la subsegüent congregació evangèlica, formada, segons els càlculs aproximatius d'en Vallespinosa, per unes dues-centes famílies. A més d'això, però, quant a l'extracció social dels membres de la congregació, convé apuntar que en la seva majoria, com en el cas dels membres del grupscle aplegat una dècada abans a l'entorn de Ruet, pertanyien a les classes subalternes.

Pertocant a les celebracions litúrgiques, aquestes tingueren inici a últims de març de 1869, en ocasió del casament de Josep Fontanet, company de Vallespinosa al seminari i natural de Montbrió del Camp.³⁶ A banda, però, dels actes extraordinaris, allò que normalment s'acostumava de celebrar era el culte dominical, que segons relata Vallespinosa s'efectuava de la següent manera:

A la hora señalada, comenzaba el coro, acompañado de armonium, cantando el versículo 18 del capítulo XV del Evangelio de San Lucas. Mientras el coro cantaba este versículo, salía yo vestido [amb toga negra, s'entén] de la sacristía, y me dirigía al reclinatorio, donde me arrodillaba. La congregación, que se había levantado al comenzar el canto, se

arrodillaba a su conclusión, haciendo yo una oración en voz alta y según me dictaba mi espíritu. Leía algunos versículos de la Liturgia, que demostraban que todos estábamos en pecado, siguiendo después nuestra confesión general según estaba en la misma Liturgia. Mientras se cantaba un himno, iba yo al pie de la mesa y, concluido, leía el Decálogo a la congregación. Cantábase otro himno, durante el cual subía al púlpito y, tras una oración, venía la predicación, que duraba unos veinticinco minutos. Después del sermón se cantaba otro himno y con ello quedaba terminado el culto.³⁷

En darrer terme, quant als actes extraordinaris, interessa ressenyar la litúrgia seguida en l'administració de la comunió, els baptismes i casaments, així com també les dificultats sorgides en la realització dels enterraments. D'aquesta manera, i en referència a la comunió, val a dir que era administrada de manera ocasional, i en el transcurs d'un acte reservat als membres de la congregació, talment com relata Vallespinosa en els següents paràgrafs:

Antes de empezar colocábase, en la mesa una bandeja, que contenía los fragmentos del pan de la Comunión, y encima la copa del vino, que era una especie de cáliz de cristal, que nos prestaba para tales ocasiones el señor cónsul de Suiza.

A la hora señalada se cantaba un himno, leía unas porciones de la Liturgia Anglicana, se cantaba otro himno, hacía un breve discurso, explicando la divina Institución del Sacramento y la necesidad de recibirlo y, después, de dos en dos venían los congregados, para recibir la Comunión. Concluída la distribución del pan y del vino, leía unas oraciones, se cantaba un himno, se daba la bendición y se retiraban todos.³⁸

Els baptismes, en canvi, s'acostumaven a realitzar en diumenge, a la conclusió del culte i, a diferència d'altres denominacions evangèliques, tan sols s'administrava als nadons. Així mateix, els casaments s'efectuaven en diumenge, segons el ritual de l'església anglicana, si bé la cerimònia esava totalment mancada de validesa legal i, per tant, amb posterioritat a la realització del casament, els nuvis havien de matrimoniarse civilment.

Altament, pel que fa a les dificultats sorgides en la realització dels enterraments, aquestes van ser degudes a diversos motius, entre els quals: a) la manca d'un cementiri civil, b) les reserves del cònsol britànic, que va oposar-se a l'enterrament de ciutadans espanyols al cementiri del Poblenou, consagrat a l'enterrament dels estrangers acatòlics, i c) la ingerència dels agents del catolicisme, entre els quals s'hi comptava Montserrat i Navarro, bisbe de la diòcesi, que s'oposà a l'enterrament dels difunts evangèlics al cementiri de Barcelona, perquè, segons argumentava, això hauria suposat la profanació del cementiri. Total, que, després de múltiples gestions, Vallespinosa s'hagué de conformar a enterrar els difunts de la seva congregació en un terreny annex al cementiri, i reservat als suïcides.

Oposició catòlica i disputes aparegudes en la premsa

Òbviament, l'activitat evangelística d'en Vallespinosa va suscitar una gran expectació entre l'opinió pública de la ciutat, així com també la condemna manifesta dels agents del catolicisme, que unànimement interpretaren la seva actuació com una agressió a llurs interessos corporatius, exercits fins aleshores de forma monopolística. En conseqüència, mostraran la seva oposició a la missió utilitzant qualsevol mètode al seu abast.

Així, i pertocant als diversos mètodes emprats, intentaran, entre d'altres coses, sabotejar les conferències evangelístiques, enviant tota mena d'agitadors als actes programats, tal i com s'infereix del relat d'en Vallespinosa, així com també de les declaracions de diversos dels testimonis interrogats durant les diligències instruïdes en contra seva.³⁹ Altres vegades, però, l'oposició derivarà fins i tot en l'agressió física.

Aunque mi posición no era muy floreciente, podía pasarlo. Lo peor eran los insultos que a menudo recibía de mis enemigos. Al salir de casa regularmente lo hacía pasando siempre por calles donde tuviese alguna familia conocida, para que, en caso de necesidad, supiera dónde hallar refugio, pues con frecuencia sucedía que encontraba estudiantes del seminario que me seguían, arrojándome piedras o vociferando palabras insultantes e injuriosas, hasta que me guarecía en alguna parte.⁴⁰

I és que, a desgrat de les llibertats imperants durant el Sexenni Democràtic, l'afiliació al protestantisme acostumava a comportar implícita la marginació social de l'individu, a causa de l'anatemització de què era objecte entre la immensa majoria de la població catòlica. Concretament, però, en el cas dels ministres de culte i les seves respectives famílies, l'exclusió social resultava encara més notòria, i derivava fins i tot, algunes vegades, en actituds intolerants i demostracions explícites de violència. Així, per exemple, Vallespinosa relata en les seves memòries la intenció homicida d'alguns agents del catolicisme, disposats a assassinar-lo:

Para que se vea la cólera del clero y las simpatías de la clase obrera, debo decir que cuatro horas antes de que comenzara la reunión se presentaron en el taller del señor Briansó cuatro desconocidos, informándole que habían sabido por una mujer, que aquella noche debía de haber un alboroto en la fonda, y que se trataba de asesinarme, añadiendo aquellos desconocidos que se contara con ellos y con una docena de hombres más, que llevarían para defenderme. La cosa no pasó a más, porque había quienes estaban encargados de vigilar a los sospechosos.⁴¹

A banda, però, de les temptatives frustrades d'homicidi i altres agressions a la integritat física d'en Vallespinosa, va existir també una altra mena d'oposició de caire apològic i destinada a impugnar les doctrines protestants, a través d'articles apareguts en la premsa catòlica i que derivaren en veritables disputes teològals sostingudes entre Vallespinosa i els seus detractors.

Així, entre d'altres controvèrsies, destaca en primera instància una disputa sostinguda amb Silvestre Rougier, sacerdot catòlic, que va inserir a *El Pensamiento Español*, diari catòlic de Madrid, un avís adreçat als ministres evangèlics afincats a la capital espanyola, desafiant-los a sostindre una “discusión pública y oral sobre las doctrinas del protestantismo”.⁴² Vallespinosa, a desgrat de residir a Barcelona, va acceptar aquest desafiament a títol personal, “con la condición de que, para que sea más pública la discusión, sea por medio de la prensa”, tal i com va explicitar mitjançant un avís inserit a les pàgines de *La Revolución*.⁴³ A continuació, però, Silvestre Rougier va inserir un article a les pàgines de *La Esperanza*, diari catòlic de Madrid, eludint qualsevol tipus de discussió a través de la premsa “para evitar, según me tiene acreditada la experiencia, que se conteste con artículos que no pertenecen al firmante, (...) y sobre todo, para descartar de la polémica todos aquellos incidentes extraños, que suelen hacerla interminable, que distraen la atención de los lectores, alteran la base del objeto controvertible, y dejan el asunto sin una solución pronta y eficaz”.⁴⁴

D'aquesta manera, Silvestre Rougier va desdir-se de les seves intencions apologètiques, i la disputa restà sense dilucidar, si bé a continuació Vallespinosa fou desafiat de manera explícita, mitjançant un avís inserit en *La Crónica de Cataluña*, a mantindre una disputa teològica amb Fernando Sellarés, alumne del seminari de Barcelona.

Aquesta vegada, però, serà Vallespinosa qui manifesti la seva negativa a sostindre qualsevol mena de disputa amb l'interessat, per la insignificant autoritat d'aquest en matèria doctrinal. Amb tot, Sellarés insistirà a desafiar-lo, de manera que al final Vallespinosa es veurà obligat a acceptar el desafiament del seu rival, invitant-lo a assistir a un debat de controvèrsia, malgrat que en Sellarés, segurament incapacitat per afrontar amb certes garanties d'èxit una disputa teològica amb Vallespinosa, evitarà d'acudir a la cita, al·legant l'endemà mateix, en un article publicat altra vegada a *La Crónica de Cataluña*, “mil excusas por su falta de asistencia”.⁴⁵

Tot plegat, resultà doncs en detriment de l'autoritat doctrinal dels agents del catolicisme, la qual cosa va obligar en darrera instància Andreu Posà, canonge lectoral i apologeta de renom, a desafiar ell mateix Vallespinosa, a través d'un article inserit en les pàgines d'*El Amigo del Pueblo*, revista catòlica de Barcelona, i a instar-lo a discussió pública. I, com que “el señor lectoral de la catedral de Barcelona, era una persona importante en la Iglesia Romana, tanto por su posición como por sus relaciones con el obispo y demás personas del ramo eclesiástico (...) consideré había llegado la ocasión de hablar al público”.⁴⁶

Efectivament, a continuació, Vallespinosa va redactar un article, inserit a *La Alianza de los Pueblos*, diari republicà de Barcelona, en data 14/II/1869, acceptant de prendre part en la disputa, que va suggerir que s'efectués a través de la premsa per, així, aconseguir un major ressò entre l'opinió pública, la qual cosa, tanmateix, va desagradar a Posà, que en resposta al suggeriment de Vallespinosa va negar-se a sostindre una polèmica periodística, a fi d'evitar “el tonto e indigno escándalo que haría usted cundir por todas partes, si me dejara yo arrastrar al palenque de la Prensa”.⁴⁷ Aleshores, però, a causa de les seves reticències, Vallespinosa va instar-lo, mitjançant un altre article inserit a *La Alianza de los Pueblos*, a que fos ell mateix qui designés un marc de debat apropiat als seus interessos, malgrat que aquest va replicar seguidament Vallespinosa,

evitant manifestar-se sobre la qüestió i donant per acabada la discussió, amb la inserció a les pàgines de *La Voz de España* d'una mena de manifest en què s'exposaven cinquanta arguments demostratius de la falsedat de les doctrines protestants, que Vallespinosa va rebatre setmanes després, a través de la inserció en la mateixa revista —de tendència catòlica, tot sigui dit de passada— d'un altre manifest en què es refutava cadascun dels arguments exposats pel canonge lectoral.

Total, que a conseqüència de la defecció dels seus oponents Vallespinosa va resultar afavorit en les disputes teològals sostingudes amb els agents del catolicisme, que a partir d'aleshores evitaren desafiar-lo, la qual cosa, però, no els privarà de seguir difamant-lo, amb insults i invectives adreçades a la seva persona, des de les pàgines de la premsa reaccionària.

Condemnes pastorals i denúncia judicial

A tot això, s'han d'afegir però els articles doctrinals i les pastorals condemnatòries del protestantisme, aparegudes al *Boletín Oficial Eclesiástico* de la diòcesi, a conseqüència de l'actuació de Vallespinosa. Així, per exemple, interessa ressenyar l'aparició en data 29/VI/1869 de la primera part d'un article titulat “El protestantismo propinado homeopáticamente”, i que, segons sembla, estava motivat per la residència en la ciutat de un “desgraciado apóstata del catolicismo”,⁴⁸ que no era altre que Vallespinosa.

Així mateix, en data 22/VII/1869, apareixerà signada per Montserrat i Català, bisbe de la diòcesi, una pastoral condemnatòria del protestantisme, en ocasió de l'aparició d'*El Eco Protestante*, setmanari evangèlic editat per Vallespinosa, del qual se'n fa esment seguidament. I, més tard encara, en data 21/X/1869, apareixerà una darrera pastoral condemnatòria de diverses heretgies, entre les quals s'hi compta el protestantisme, i es fa al·lusió directa a l'activitat prosèlita de Vallespinosa. I és que, tal i com s'infereix de la lectura del *Boletín Oficial Eclesiástico*, la difusió de les doctrines protestants entre els feligresos de la diòcesi va ocupar tota l'atenció de la jerarquia eclesiàstica fins l'inici del concili Vaticà I, a començaments de l'any 1870.

A part, però, de les condemnes pastorals, una altra de les conseqüències més notòries de l'oposició dels agents del catolicisme a la tasca missionera de Vallespinosa va ser la incoació, a instàncies del tribunal eclesiàstic de l'arquebisbat de Tarragona, d'una causa judicial en contra seva. I és que, a pesar del fet que Vallespinosa hagués apostatat temps enrere del catolicisme, els membres del tribunal eclesiàstic havien resolt jutjar-lo, com a sotsdiaca que era de l'Església catòlica.

Malauradament, però, a falta de l'expedient judicial, desaparegut fins el present, desconeixem les vicissituds del procés, així com també la seva data d'inici, si bé afortunadament encara es conserven unes diligències instruïdes per Marià Viñas, provisor de la diòcesi de Barcelona, a fi i efecte de prendre “declaración jurada a las personas sabedoras de la conducta y apostasia del referido subdiácono”.⁴⁹

Així doncs, gràcies a les declaracions dels testimonis requerits —en total, deu individus, vuit dels quals eren religiosos (set preveres i un diaca)—, sabem entre d'altres coses que “en algunos libros protestantes que circulaban se veía anotado que se expendian en la calle de Xuclá número cuarto, o sea, la misma habitación del conocido republicano D. José Anselmo Clavé”.⁵⁰ A més, segons la declaració del diaca Juan García, “en las

primeras sesiones que dió, o a lo menos en las que concurrió el respondiente, había en el local una bandera o pendón con una barretina o gorro frigio, y un triangulo y la inscripción de libertad, igualdad, fraternidad, y Vallespinosa declamaba también contra la ex-reina, contra el padre Claret y el caído gobierno de aquella”.⁵¹ Acusacions, ambdues, de connivència amb la causa republicana, la qual cosa, en part, no deixava de ser certa, per bé que Vallespinosa eludeix qualsevol referència en les seves memòries a la seva suposada vinculació amb Anselm Clavé.

Val a dir, tot i així, que Viñas s’interessà bàsicament pels ingressos econòmics de Vallespinosa, així com també pels seus mètodes propagandístics i l’assistència als cultes realitzats.

D’altra banda, interessa ressenyar que les diligències van ser instruïdes entre els mesos d’octubre de 1869 i juny de 1870. Així mateix, val a dir que entre els declarants figuraven l’esmentat Fernando Sellarés i Josep Utesà, els quals van intentar polemitzar —sense èxit— amb Vallespinosa. Al capdavant, però, gràcies a l’entrada en vigor de la llibertat religiosa, sancionada en la nova Constitució aprovada pels diputats a Corts, succeí que l’anterior legislació repressora va ser derogada i, per tant, la causa incoada contra Vallespinosa va quedar sense efecte.

Apostolat evangèlic i distribució de literatura apològica

Malgrat l’oposició catòlica desfermada arran de la seva activitat evangelística, Vallespinosa s’esmerçà, tanmateix, a difondre de manera incessant les seves creences religioses. Així, i a banda de les reunions evangelístiques esmentades amb anterioritat, les quals acostumaven a realitzar-se setmanalment, Vallespinosa va dedicar-se sobretot a la distribució de bibles i altres obres de literatura religiosa.

D’aquesta manera, entre d’altres iniciatives en aquest sentit, interessa destacar l’establiment de diversos dipòsits de literatura evangèlica en algunes llibreries de la ciutat, entre les quals hi havia la Librería Española, situada a les Rambles; la Librería de Ginestá, situada al carrer de Jaume I, i la Librería de Eduardo Gilast, situada al carrer dels Escudellers. També s’ha d’esmentar l’establiment d’una parada de llibres als Encants, aleshores situats a la plaça de Sant Sebastià, a més de l’obertura d’una llibreria religiosa, situada al carrer d’en Robador i regentada per Francesc Sendra, cosí de Vallespinosa.

Altrament, diversos membres de la congregació s’oferiren a distribuir de manera desinteressada tota mena d’opuscles gratuïts entre les seves amistats i coneixences, mentre que els diumenges i altres dies de culte s’acostumava a col·locar a l’entrada del local una taula de llibres que podien ser adquirits pels assistents a les reunions evangèliques. A més d’això, sabem també que dos altres individus de la congregació van dedicar-se durant algun temps a la venda ambulant de bibles, testaments, evangelis i altres obres de literatura religiosa.

Així mateix, a finals de 1869, coincidint amb la fira de Santa Llúcia d’aquell any, els membres de la congregació instal·laren un quiosc a la plaça de Sant Jaume, que aleshores, a causa d’un canvi de nomenclatura, s’anomenava plaça de la Constitució. Doncs bé, la qüestió va ser que, segons les estimacions de Vallespinosa, durant els tres dies que va restar instal·lada la parada, van distribuir-se aproximadament 100.000 llibres i tractats, la qual cosa representava tot un èxit de vendes. I és que, segons afirma

Vallespinosa, “el precio de los libros y tratados es tan barato, que aun no alcanzamos para cubrir los gastos del papel. Basta decir que la Biblia que el clero romano lleva por ella 120 reales en rústica, nosotros la damos encuadernada y sin notas, ni libros apócrifos por 12 reales de vellón”.⁵²

Quant a l'origen de la literatura distribuïda, va resultar ser de diversa procedència. Així, per exemple, les bibles, testaments i evangelis eren editats per la British and Foreign Bible Society de Londres. En canvi, els tractats, himnaris, llibres litúrgics i d'altra mena eren editats per la Religious Tract Society de Londres, l'Spanish Evangelization Society d'Edimburg, i l'American Religious Tract Society de Nova York, entre d'altres empreses editores de menor importància. Finalment, quant als pamflets i fulles volants, van ser impresos per encàrrec de Vallespinosa a la impremta de Fiol i Barnadas, situada al carrer de Sant Simplicí de Regomir o, si no, a través de l'Irish Church Missions to the Roman Catholics.

Pertocant a l'expedició del material sol·licitat, era tramès per les pròpies editorials o bé a través d'alguns individus com ara: Leigh B. Armstrong, agent bíblic i missioner establert a Madrid, o Alexander Dallas, protector de Vallespinosa i màxim responsable de l'Irish Church Missions to the Roman Catholics.

En darrera instància, pel que fa a les característiques i contingut de la literatura distribuïda, val a dir per exemple que les bibles, a diferència de les edicions catòliques, eren publicades sense la inclusió dels llibres considerats apòcrifs o deuterocanònics, ni les notes explicatives a peu de pàgina. A més, s'acostumava a distribuir la traducció castellana de Casiodoro de Reina, que era més fidel a la versió original, que no pas les traduccions realitzades per Scío i Torres Amat, ambdós sacerdots catòlics. Així mateix, i en relació als tractats, acostumaven a ser de caire apologètic. Destacaven, entre d'altres títols: *Preservativo contra Roma*, de Blanco White, canonge andalús convertit al protestantisme i considerat un dels millors escriptors del neoclassicisme espanyol així com també un excel·lent poeta en llengua anglesa; *La Tradición*, de De Sanctis, pastor italià i apologeta de renom; *Andrés Dunn*, relat anònim traduït per Rule, missioner metodista establert en Andalusia durant la dècada dels anys trenta; i *Falsedad del poder espiritual del Papa*, de Núñez de Prado, col·laborador de Vallespinosa durant la seva estada a Barcelona. Finalment, pel que fa als pamflets i fulls volants, eren també de caire apologètic i contraris als dogmes catòlics com serien la creença en l'existència del purgatori, la primacia pontifícia, etcètera. D'impossible localització avui dia, afortunadament el text d'alguns d'aquests pamflets va ser reproduït íntegrament en les memòries de Vallespinosa.⁵³

El Eco Protestante

A banda de la distribució de literatura evangèlica, Vallespinosa va considerar adient la publicació d'una revista que informés l'opinió pública en general sobre les activitats de la congregació que regentava, així com també respecte als avenços i consolidació del protestantisme arreu del territori espanyol, per la qual cosa va editar *El Eco Protestante*, un setmanari de vuit pàgines de mida quartilla, del qual en van aparèixer vint-i-sis números, publicats entre els mesos de juny de 1869 i febrer de 1870. La seva edició se suspengué a conseqüència de la falta de recursos econòmics.

Pel que fa a l'administració de la revista, anava a càrrec d'un tal August Denuc i de l'abans esmentat Eduardo Gilast, llibreter del carrer dels Escudellers, mentre que la direcció i la redacció eren responsabilitat de Vallespinosa. A dir veritat, però, tot plegat, fins i tot la impressió de la revista, era responsabilitat de Vallespinosa, que a penes comptava amb la col·laboració esporàdica de Núñez de Prado, autor d'alguns dels articles d'opinió apareguts en la revista, si bé la majoria eren signats pel mateix Vallespinosa.

Respecte a l'adquisició de la revista, s'efectuava a través de la subscripció periòdica dels interessats, i també mitjançant la venda en algunes llibreries i quioscos de les Rambles, a més de la venda ambulants, realitzada per diversos nens de la congregació, que recorrien els carrers de la ciutat anunciant l'aparició dels diferents números publicats.

En darrer terme, quant al contingut de la revista, estava conformat per articles doctrinals i de controvèrsia, a més de tota mena d'informacions relatives a la comunitat protestant. Així mateix, entre els articles de controvèrsia, destaquen aquells que tenen a veure amb diverses polèmiques suscitées amb els agents del catolicisme, com ara els articles dedicats a refutar la pastoral condemnatòria publicada pel bisbe Morgades en data 22/VII/1869.

Ensenyança educativa i assistència sanitària

A desgrat de la incipient dessacralització de la societat, iniciada amb l'adveniment del règim democràtic imperant aleshores, l'Església catòlica va continuar detenint la seva tradicional influència en determinats àmbits de la societat, entre els quals s'hi comptaven l'educació i l'assistència sanitària, circumstància que va induir Vallespinosa, delerós de sostreure els membres de la seva congregació de l'influx moral dels agents del catolicisme, a fundar una escola i una mútua evangèliques.

En aquest sentit, i en relació a l'escola, val a dir que, malgrat que desconeixem la data de la seva inauguració, sabem que va ser instal·lada a les dependències del local de culte i que Vallespinosa va fer-se càrrec de la direcció, mentre que Ángel Redondo i Carme Torra exercien la docència. A banda d'això, ens consta que la matrícula era gratuïta, a fi i efecte de facilitar l'educació dels individus pertanyents a les classes subalternes, per bé que l'ensenyança impartida, a excepció feta del contingut de la matèria religiosa, així com també la didàctica utilitzada, resultaven semblants a l'ensenyança impartida en la resta d'escoles existents aleshores:

La enseñanza que se daba en la escuela era la que convenía a la clase obrera. Lectura, escritura y principios de aritmética era lo que debían aprender. Y así era como los niños que salían de nuestra escuela para el trabajo, que regularmente era a los diez años de edad, sabían ya lo que les era necesario y lo que debían practicar toda su vida.

Para las niñas seguía el mismo método que con los niños, con la diferencia que se les enseñaba a hacer calceta y a coser, que era lo que convenía a su sexo, y que tan útilmente [sic] podía serles a medida que crecieran en edad.⁵⁴

A més d'això, però, els diumenges, Vallespinosa organitzà una mena de catequesi destinada a repassar les ensenyances religioses inculcades durant la resta de la setmana.

D'altra banda, Vallespinosa va assumir també la gerència i supervisió de l'escola de Josep Agustí Forner, un individu adherit al protestantisme i que regentava una acadèmia situada a la barriada de la Barceloneta. Així, i segons relata Vallespinosa, "puso su escuela a mi disposición, y prometí desde aquella fecha ayudarle con seis duros mensuales, de lo que quedó satisfecho. Mandéle el mismo día una porción de Nuevos Testamentos, cuya lectura debía ser la de su escuela. Todas las semanas iba yo a dar instrucción evangélica a sus discípulos, del mismo modo que lo hacía en la otra escuela de Barcelona".⁵⁵

La mútua, en canvi, era una mena de societat d'auxilis semblant a les germandats catòliques d'aleshores, que estava integrada de forma voluntària, segons resaven els seus estatuts, pels membres de la congregació compresos entre setze i seixanta anys que abonessin el pagament mensual d'una quota de quatre rals, la qual cosa els donava dret, en cas de malaltia i baixa laboral, al cobrament diari d'una indemnització de deu rals, a més de l'assistència sanitària gratuïta. Àngel Redondo va ser escollit president i secretari de la societat, mentre que Climent Navà exercí les funcions de metge, malgrat que en realitat era farmacèutic. D'altra banda —i a diferència de les escoles, de les quals en desconeixem la xifra d'alumnes matriculats—, en el cas de la mútua sabem que estava integrada per aproximadament una vuitantena d'homes i una trentena de dones. Amb tot, segons relata Vallespinosa, van haver-hi bastants membres de la congregació que, per llur manca de recursos econòmics, van ser incapaços d'afrontar el pagament mensual de la quota designada i, per tant, van restar aliens a la societat.

Relacions mantingudes amb els representants d'altres heterodòxies i faccions polítiques

Tot i l'oposició dels agents del catolicisme, Vallespinosa disposà del suport implícit d'aquells individus que, semblantment a ell, militaven en la dissidència revolucionària. En aquest sentit, sabem que va relacionar-se amb tota mena de radicals anticlericals. Va fer amistat, per exemple, amb Rafael Boet, Frederic Jordà i Cels Gomis, dirigents republicans que en agraïment a la seva ajuda desinteressada en l'establiment d'una Biblioteca Popular, situada al carrer d'en Robador, van nomenar-lo soci honorari de la susdita entitat. Així mateix, sembla que va fer amistat amb els periodistes Joaquim Arrufat, director d'*El Libre Pensador*, setmanari de tendència lliurepensadora —talment com s'infereix del títol—, i Josep Surroca, director de *La Alianza de los Pueblos*, setmanari de tendència republicana.

A part d'això, va continuar mantenint l'amistat amb el general Blas Pierrad, al qual coneixia de resultes del seu exili a Gibraltar. Va visitar-lo en ocasió d'una estada a Tarragona, després de la seva detenció arran de la sublevació federal ocorreguda entre els mesos de setembre i octubre de 1869.

Altrament, també va tenir ocasió de conèixer Josep Maria Nin, que aleshores era intendent de l'exèrcit, si bé abans, durant el Bienni Progressista, havia estat director d'*El Eco de la Actualidad*, un diari de tendència demòcrata que va ser clausurat a conseqüència de la inserció de diversos articles d'opinió en els quals Josep Maria Nin es declarava favorable a la llibertat religiosa, de resultes de la detenció de Ruet, quan aquest intentava constituir una congregació evangèlica a Barcelona.⁵⁶

Amb tot, sembla però que Vallespinosa mantingué certes discrepàncies respecte als espiritistes, dels quals n'afirma, de manera irònica:

Conocí a muchos de ellos, y siempre que me hablaron de sus creencias, me mostré incrédulo. Diéronme libros y tratados para leer, y los leí, observando que todos los pasajes de la Biblia que hablaban del espíritu, los interpretaban a favor suyo. Esto nada sería si no creyeran en la visión de los espíritus, frase en sí contradictoria, puesto que desde el momento que es un espíritu ya es invisible. Y lo más extraño de ellos es que los tales espíritus sólo pueden verse en la oscuridad.⁵⁷

Relacions mantingudes amb altres missioners evangèlics establerts a Barcelona

Al marge, però, de Vallespinosa, que sens dubte va ser el primer de tots ells a arribar, interessa apuntar l'existència d'altres missioners evangèlics establerts a la ciutat, entre els quals tenim William T. Brown, agent de la Wesleyan Methodist Missionary Society, amb qui havia col·laborat durant la seva estada a Londres i que aleshores residia a Barcelona amb intenció expressa de fundar una missió metodista, per la qual cosa adquirí un local a propòsit, situat al Pla de Palau, i anuncià als diaris l'inici dels cultes i altres reunions. Tanmateix, segons afirma Vallespinosa:

Como leía y pronunciaba pésimamente el español, su culto resultaba desagradable para los concurrentes, que sólo eran cuatro o cinco curiosos.⁵⁸

D'aquesta manera, per falta d'assistència a les seves reunions, Mr. Brown va decidir clausurar el local, i intentà tot seguit l'establiment d'una escola adreçada als infants de la classe obrera, situada al carrer dels Abaixadors. Sembla que va tenir bastant d'èxit, bàsicament a conseqüència de la contractació de mestres autòctons, que assumiren les funcions docents, mentre que Mr. Brown es dedicà bàsicament a les tasques d'administració i supervisió, així com a la constitució d'una congregació evangèlica en el mateix local. Tanmateix, a conseqüència de les seves dificultats idiomàtiques, a penes va tenir èxit. Així, per exemple, i segons es desprèn d'un informe redactat l'abril de 1871 pel propi interessat, l'escola registrava una assistència diària de 314 alumnes matriculats, mentre que la congregació estava constituïda per un sol membre i vuit catecúmens.⁵⁹ D'altra banda, i pel que fa a les seves relacions amb Vallespinosa, sembla que van resultar distants, si bé ens consta que Mr. Brown va ajudar-lo en l'adaptació dels himnes anglesos a la versió espanyola, per tal que poguessin ser cantats pels membres de la congregació d'aquell.

Un altre dels missioners establerts a la ciutat va ser un tal Mr. Haussman, reverend anglicà que Vallespinosa va conèixer arran de la seva darrera estada a Gibraltar, i que segons sembla s'havia decidit a instal·lar-se a la ciutat, a fi i efecte d'atendre les necessitats espirituals de la colònia anglesa que hi residia, per la qual cosa va decidir-se a adquirir un local de reunions situat al carrer Nou de la Rambla, al que assistien regularment una trentena de fidels anglesos. Amb aquest, però, i a causa de certes discrepàncies doctrinals, Vallespinosa a penes hi va mantindre cap relació.

Sí, en canvi, que va relacionar-se de manera amigable amb Alexandre L. Empaytaz, missioner de nacionalitat suïssa que, a diferència de Mr. Brown, “sabía el español y lo hablaba con tanta facilidad que era la admiración de todos sus oyentes”.⁶⁰ De manera que, mesos després d’instal·lar-se a Barcelona, amb intenció d’atendre les necessitats espirituals de la comunitat d’evangèlics francòfons residents a la ciutat, va decidir-se a missionar entre els autòctons, per la qual cosa va adquirir un local de reunions situat al carrer de Sant Domènec. Amb tot, i segons relata Vallespinosa, “no contó con tantos afiliados como era de esperar por su condición de extranjero y por no poder hablar el catalán”.⁶¹

Per últim, també va relacionar-se amb George Lawrence, missioner anglès i agent bíblic al servei de la National Bible Society of Scotland, dedicat sobretot a la distribució de literatura evangèlica, per la qual cosa “se hizo fabricar un coche cuyas ventanas se abrían y quedaba transformado en una tienda (...) la primera vez que salió el coche a la calle creo que fué por la fiesta del Corpus. Seis eran los que distribuían gratis libritos y tratados, mientras el coche iba despacio alrededor de la Rambla, no pudiendo abastecer al público, que con impaciencia se echaba sobre el vehículo para obtenerlos. Después de este paseo, hizo dos o tres más por los alrededores de Barcelona con el mismo objeto, pero

Antoni Vallespinosa

pronto se concluyeron las excursiones, y cochero y caballos tuvieron que permanecer ociosos en su casa".⁶² A part d'aquesta iniciativa frustrada, va decidir-se també a obrir una llibreria religiosa al carrer dels Escudellers, regentada per August Denuc, un dels administradors d'*El Eco Protestante*. I, durant la fira de Sant Tomàs Apòstol, va instal·lar una tenda de campanya enmig de la plaça de Sant Jaume, des d'on repartia tota mena de tractats religiosos a la gent interessada, malgrat que "a consecuencia de esto, el clero se irritó, y muchos de sus secuaces se reunieron y alborotaron aquella parte de la feria".⁶³

La qüestió, però, va ser que Vallespinosa va relacionar-se estretament amb Lawrence, a causa de certes dificultats econòmiques, explicitades en l'apartat següent.

Dificultats econòmiques de Vallespinosa

Aproximadament durant sis anys, això és, des de mitjan 1864 fins a començaments de 1870, Vallespinosa va treballar sota els auspicis d'Alexander Dallas, rector de Wonston i director de l'Irish Church Missions to the Roman Catholics. Tanmateix, arran de la defunció d'aquest, noticiada en les pàgines d'*El Eco Protestante*, a mitjan gener de 1870, els membres de la junta de l'Irish Church Missions to the Roman Catholics van acordar adoptar, entre d'altres mesures, la suspensió de les despeses destinades a la manutenció de Vallespinosa, el qual, mancat de recursos, va haver d'espavilar-se a buscar algun altre valedor.

Malauradament, però, i a pesar de les diverses gestions realitzades en aquest sentit, Vallespinosa va tardar força temps a trobar algú disposat a mantenir-lo, si bé a finals d'agost, i després d'una entrevista amb Mr. Lawrence, aquest va mostrar-se disposat a admetre'l al servei de la seva missió.

Altrament, sembla que, mentre Vallespinosa va restar pendent de resoldre les seves necessitats econòmiques, va evidenciar-se un recés considerable en el desenvolupament de la seva missió evangelística. Així, per exemple, i a banda de la desaparició d'*El Eco Protestante*, que va deixar-se de publicar durant la tercera setmana de febrer de 1870, s'aprecià una minva important en l'assistència als cultes i altres reunions, talment com manifesta entre d'altres Francesc Dasca, un dels diversos testimonis declarants en les diligències instruïdes contra Vallespinosa, en data 18/III/1870.

Preguntado si sabe que asistan muchas personas a la referida capilla, dijo: Que unos dos o tres meses atrás, estuvieron en esta capital unos hombres de Valls, conocidos del respondiente, los cuales, después lo pusieron en conocimiento del declarante, manifestándole que no habían visto en la función mas que cuatro, seis u ocho mujeres de mala calaña y criaturas, añadiendo que habían ido allí por mera curiosidad.⁶⁴

Una altra evidència, en aquest sentit, es desprèn de la deserció dels diversos col·laboradors de Vallespinosa, la majoria dels quals abandonaran la congregació per integrar-se en el grupuscle format per Lawrence. Així, per exemple, i a banda de l'esmentada deserció d'August Denuc, que deixa de ser administrador d'*El Eco Protestante* per regentar la llibreria religiosa que Lawrence havia instal·lat al carrer dels

Escudellers, sabem que Àngel Redondo i Carme Torra, és a dir, els mestres de l'escola evangèlica del carrer d'Amàlia, abandonen les seves ocupacions per exercir la docència en una escola evangèlica situada al carrer del Tigre, i regentada per Albert Fenn, missioner anglès subordinat de Lawrence, mentre que Josep Agustí Forner, és a dir, el mestre de la escola de la Barceloneta, continua amb les seves ocupacions, si bé passa a dependre econòmicament del favor de Lawrence. Altrament, ens consta també que Cecilio García Álvarez, membre de la congregació de Vallespinosa, juntament amb Pere Lliteras del Maral, ambdós invidents, es dediquen, sota la supervisió de Lawrence, a la venda ambulant de literatura religiosa pels carrers de Barcelona. I fins i tot, Francesc Sendra, cosí de Vallespinosa, passa a dependre de Lawrence en dedicar-se a la venda ambulant de literatura religiosa, que distribueix al seu pas per diverses localitats de Catalunya.

Certament, doncs, s'entén que en aquestes circumstàncies Vallespinosa renunciés a la seva missió i oferís els seus serveis a Lawrence, de la mateixa manera que ho havien fet els seus subordinats.

Actuació sota els auspicis de Lawrence

Així, després de mantenir una entrevista amb Lawrence en la qual va decidir-se l'admissió de Vallespinosa, s'acordà que aquest clausurés l'escola del carrer d'Amàlia i assumís la direcció de l'escola del carrer del Tigre, la qual cosa sembla que va satisfer els desitjos de Vallespinosa, sobretot en considerar que "la enseñanza en esta nueva escuela era más perfecta que la que se daba antes en la mía, pues además de instrucción primaria se enseñaba francés, inglés, taquigrafía y dibujo, cuyas asignaturas se ignoraban en muchas escuelas de Barcelona por aquel entonces".⁶⁵

No obstant això, i pel que fa al local de cultes, va acordar-se que continués obert, de tal manera que "nuestro culto usual de los domingos tenía lugar, por la mañana, en Barcelona, calle de Amalia; por la tarde, en la escuela de la Barceloneta, y por la noche en la calle del Tigre, en Barcelona, y en la escuela de Gracia, calle de San Gabriel. En el culto de la mañana predicaba yo sólo; en el de la tarde, mr. Lawrence, el maestro Agustín Forner y yo, y en el de la noche predicaba yo, alternativamente en Gracia y Barcelona, haciéndolo también con regularidad mr. Lawrence y el señor Boix".⁶⁶

A l'últim, però, la qüestió va ser que Vallespinosa va decidir-se a abandonar la missió de Lawrence, per certes discrepàncies doctrinals, relatives al baptisme d'adults i la celebració de segons quines festivitats litúrgiques, per la qual cosa va convocar els membres de la seva congregació en assemblea, per tal d'informar-los sobre la seva resolució i proposar-los que "si querían encargarse de pagar el alquiler de la sala evangélica, del fondo de la Sociedad de enfermos, yo cuidaría de mantenerme con el producto que me diera la nueva escuela que iba a establecer".⁶⁷

I, així les coses, els membres de la congregació es mostraren disposats a acceptar la resolució de Vallespinosa, que a mitjan abril de 1871 va comunicar a Lawrence la seva renúncia al càrrec.

Retorn a Anglaterra

Dissortadament, però, Vallespinosa va ser incapaç d'aplegar en la seva escola un nombre suficient d'alumnes matriculats per garantir-se la subsistència, de manera que al cap d'uns mesos va haver de desistir del seu propòsit inicial. A més, d'aleshores ençà, va haver de suportar altra vegada l'oposició dels agents del catolicisme que, assabentats de les seves dificultats econòmiques, van intentar, entre d'altres coses, de subornar-lo.

Habiendo llegado a oídos de los romanistas mi pobre modo de vivir, probaron a ver si podían de nuevo volverme a ellos; pero en vano. Valiéronse para el efecto de un amigo y condiscípulo mío, que vino a verme y me propuso que si abandonaba la causa del protestantismo me darían 4.000 duros, pudiendo además gozar de un buen empleo en su iglesia.⁶⁸

Vallespinosa va desestimar l'oferiment i els agents del catolicisme insistiren a fer-li la vida impossible, amenaçant-lo reiteradament i agredint-lo fins i tot en diverses ocasions.

Tot plegat, doncs, determinà Vallespinosa a tornar-se'n a Anglaterra, en l'intent d'aconseguir el favor d'alguna missió disposada a assegurar-li els mitjans suficients per tal de continuar exercint amb dignitat la seva tasca evangèlica a la capital catalana, per la qual cosa va demanar a Empaytaz que s'encarregués de ministrar la congregació en la seva absència. S'acomiadà en data 16/VII/1871.

Tanmateix, diverses circumstàncies impediren el seu retorn a la capital catalana, i es va haver de conformar a residir a Londres fins la seva defunció, ocorreguda l'any 1887, als 54 anys d'edat. Altrament, malgrat que desconeixem els detalls de la seva existència en aquesta darrera etapa de la vida, sabem que va redactar diversos manuscrits d'apologètica, així com també les seves memòries i unes anotacions a la història de Valls de Puigjaner.

Pel que fa als manuscrits d'apologètica, van ser remesos juntament amb les seves memòries a Joan Baptista Cabrera, que va dipositar-los a l'arxiu de la Iglesia Evangélica Reformada Episcopal, on es conserven encara avui dia, mentre que les anotacions a la història de Valls varen ser lliurades per Maria Comte i Massot, vídua de Vallespinosa, a Víctor Castells, en ocasió d'un viatge que aquest efectuà a Londres.⁶⁹

Quant a les anotacions, van ser extraviades durant la guerra civil espanyola. Afortunadament però, mossèn Ribas, familiar de Vallespinosa, va redactar uns extractes manuscrits, editats recentment a cura de Joan Papell i Julio Luis Quílez.

Incidència del protestantisme a Valls i la seva comarca durant el segle XIX

Tot i l'escassa incidència de les doctrines protestants entre la societat valleanca decimonònica, Vallespinosa relata en les seves memòries, i també en alguns dels articles i breus inserits en les pàgines d'*El Eco Protestante*, diverses iniciatives evangèliques en aquest sentit. Així, per exemple, sabem que en una de les visites realitzades als seus familiars, alguns dels quals s'havien adherit al protestantisme, va establir un dipòsit de material religiós en una de les llibreries de la localitat. I que, a començaments de 1870, August Denuch i Francesc Sendra, dedicats aleshores a la venda ambulant de literatura evangèlica, s'encarregaren de vendre, a instàncies de Vallespinosa, diverses bibles i tractats, al seu pas per la localitat.

Tot plegat, doncs, sembla que va suscitar força interès entre els vallencs, els quals, assabentats en la seva majoria de les creences heterodoxes de Vallespinosa, van acollir-lo amb una expectació extraordinària, en ocasió de la seva primera visita a la localitat des de la seva tornada de l'exili.

A las dos horas de mi llegada estaba la casa llena de parientes que, habiendo sabido que me hallaba con mis padres, vinieron a saludarme. El día siguiente me quedé en casa y recibí visitas de muchos vecinos y antiguos conocidos; más ninguna de aquellos que se llaman religiosos (...) el jueves por la mañana, cuando me preparaba para marchar, vino un monagillo y dejó una carta de parte de un cura, antes amigo mío, que horrorizado por haber yo abrazado el protestantismo, creyó hacer una buena obra o quizá convertirme, escribiéndome. Llegada la hora de mi marcha, que fué a las dos de la tarde, salí de la casa acompañado de mi hermano mayor y un primo mío; y como vivía en el centro de la población, tuve que pasar por varias calles que estaban llenas de curiosos que deseaban darme una mirada, pues para ellos era una novedad el ver a un hereje, como algunos decían. Hasta que subí al coche, que estaba fuera de la población, estuve rodeado de gente que me miraba y observaba todos mis movimientos.⁷⁰

A desgrat de l'expectació suscitada, desconeixem l'existència de qualsevol altra iniciativa evangelística fins a 1897, any en què Antonio Martínez de Castilla, pastor de l'església evangèlica establerta a Reus des de 1876, notifica en un informe adreçat a la Societé Evangélique de Ginebra, missió de la qual depenia, la celebració d'un seguit de reunions evangelístiques a Valls, Vila-rodonà i Santes Creus.

Així mateix, i en relació a Martínez de Castilla, interessa ressenyar la seva responsabilitat en l'establiment d'una congregació evangèlica al Pont d'Armentera.⁷¹

Pertocant a aquesta congregació, tenim notícies de la seva existència durant almenys vint-i-tres anys consecutius, des de la seva constitució l'any 1877, en ocasió d'unes reunions evangelístiques celebrades per Martínez de Castilla, a penes un any després de l'establiment de la congregació evangèlica de Reus, fins a 1900, any en què Daniel Rodríguez-Castellano, substituït de Martínez de Castilla al capdavant de la congregació de Reus, deixa d'assistir regularment els evangèlics residents en la localitat, si bé posteriorment encara es realitzaran algunes funcions litúrgiques, com ara l'enterrament religiós d'alguns dels membres de la desapareguda congregació. En aquest sentit, l'últim enterrament evangèlic registrat data de 1924.

De tota manera, la qüestió va ser que, per l'interès mostrat per diversos veïns del Pont d'Armentera devers les doctrines protestants, Martínez de Castilla va decidir-se a llogar un edifici de la localitat, i hi instal·là una capella i una escola evangèliques, regentades successivament pels missioners Ezequiel Martín, Ignacio Poza i Mariano Aznar.

Per altra banda, i en relació a la xifra de simpatitzants, sabem per exemple que l'any 1887 hi havia tretze membres combregants, mentre que l'any 1896 acostumaven a assistir als cultes una mitjana de cinquanta individus.⁷²

Notes

1. Joan Papell Tardiu i Julio Luis Quílez Mata (eds.), *La Història de Valls. Extractes de les "Anotaciones de la Historia de Valls por un vallense, anno MDCCCLXXXIV"*, Valls, Cossetània Edicions, 1999.

2. Joan Papell Tardiu i Julio Luis Quílez Mata confonen l'ofici de Francesc Vallespinosa amb el seu segon cognom, esmentat en la seva partida de matrimoni. *Vid.* Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. Llibres Sacramentals núm. 648, c. 114. Llibre de Matrimonis (1816-1829).

3. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 520 (16/I/1930), p. 23.

4. Joan Papell Tardiu i Julio Luis Quílez Mata (eds.), *op. cit.*, p. 83.

5. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 520 (16/I/1930), p. 23.

6. Arxiu de Secretaria del Seminari Pontifici de Tarragona. Libro de Matrículas (1755-1868).

7. Tots els informes continguts en l'expedient elaborat amb motiu de la seva ordenació sacerdotal resulten elogiosos envers la seva persona. *Vid.* Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. Expedients processals, c. 15.

8. Arxiu Diocesà de Barcelona. Expedients-informacions, exp. 1320. *Diligencias instruidas por mandato del Metropolitano de Tarragona acerca la conducta anticatólica del subdiacono D. Antonio Vallespinosa* (f. 5).

9. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 520 (16/I/1930), p. 23.

10. Cf. Juan Bautista Vilar, *Intolerancia y libertad en la España contemporánea. Los orígenes del protestantismo español actual*, Madrid, Fundamentos Mayor & Ediciones Istmo, 1994, p. 53.

11. Cf. Juan Bautista Vilar, *op. cit.*, p. 244.

12. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 520 (16/I/1930), p. 23.

13. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. Expedients processals, c. 15.

14. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 521 (23/I/1930), p. 31.

15. Casimir Martí, *L'Església de Barcelona (1850-1857)*, Barcelona, Curial, 1984, pp. 182-195.

16. Cf. Juan Bautista Vilar, *op. cit.*, p. 241.

17. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 539 (29/V/1930), p. 175.

18. Joan Baptista Cabrera (1837-1916): sacerdot escolapi convertit al protestantisme. Fundador de la Iglesia Española Reformada Episcopal (IERE); Cipriano Tornos (1833-1918): sacerdot escolapi i confessor de la reina Isabel II, convertit al protestantisme. President de la junta rectora de la Iglesia Evangélica Española (IEE); Francisco Palomares (1835-1915): capellà i metge convertit al protestantisme. Va exercir de pastor a Sevilla; Pere Sala Villaret (?-1916): capellà convertit al protestantisme. Va exercir de

pastor a Barcelona i dirigí el diari *El Diluvio* (1901-1916); Tristán Medina (1834-?): capellà i predicador de renom convertit al protestantisme. Va exercir de pastor a Madrid.

19. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 529 (20/III/1930), p. 95.

20. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 530 (27/III/1930), p. 103.

21. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 531 (3/IV/1930), p. 112.

22. Vid. Carme Capó, *L'obra metodista a Catalunya i les Balears*, Barcelona, EEC, 1994.

23. Vid. Klaus Van der Grijp, *Geschichte des spanischen Protestantismus im 19. Jahrhundert*, H. Veenman & Zonen N.V., Wageningen, 1971.

24. Cf. Juan Bautista Vilar, *op. cit.*, pp. 192-195.

25. Víctor Castells, "Anotaciones de la Historia de Valls", a *Almanaque de Valls para el año 1908*, Valls, Establecimiento Tipográfico de Eduardo Castells, 1908.

26. Rector de Xàtiva, adherit a la fe reformada.

27. Ángel Luis Gutiérrez, *Evangélicos en Puerto Rico en la época española*, Ed. Chari, San Juan, 1997, p. 57.

28. Cristino Martos (1830-1893): dirigent del Partit Demòcrata, va ser nomenat ministre de Governació i ministre de Gràcia i Justícia; Blas Pierrad (1812-1872): militar republicà, va contribuir al triomf de la revolució de 1854, i participà en el pronunciament de 1868. Va ser responsable de l'alçament federal de 1869; Roque Barcia (1823-1885): escriptor i dirigent republicà, va ser nomenat diputat l'any 1869 i encapçalà la insurrecció cantonalista de Cartagena (1873).

29. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 554 (11/IX/1930), pp. 295-296.

30. Emilio Castelar (1832-1899): catedràtic d'Història i dirigent republicà, va ser ministre de Governació i president de la Primera República Espanyola. José Paül (1838-1892): dirigent republicà, va ser nomenat diputat l'any 1869 i se li atribueix la responsabilitat en l'assassinat de Prim.

31. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 562 (6/XI/1930), p. 360.

32. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 563 (13/XI/1930), p. 367.

33. Vid. Klaus Van der Grijp, *op. cit.*

34. Cf. Maurició Janué i Miret, *La Junta Revolucionària de Barcelona de l'any 1868*, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives & Eumo Ed., Vic, 1992, p. 135.

35. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 627 (4/II/1932), pp. 39-40.

36. Arxiu de l'Església Evangèlica de Sant Pau (Barcelona). Registro de Matrimonios de la Iglesia Evangélica de Barcelona. 1869.

37. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 629 (18/II/1932), p. 55.

38. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 632 (10/III/1932), p. 79.

39. Arxiu Diocesà de Barcelona. Expedients-informacions, exp. 1320. Diligencias instruidas...

40. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 661 (24/XI/1932), p. 319.

41. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 571 (7/I/1931), p. 15.

42. *El Pensamiento Español* (20/XI/1868).

43. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 577 (19/II/1931), p. 47.

44. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 578 (26/II/1931), p. 55.

45. *La Crónica de Cataluña* (12/II/1869).

46. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 587 (30/IV/1931), p. 131.

47. *El Amigo del Pueblo* (21/II/1869).

48. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* (29/IV/1869).

49. Arxiu Diocesà de Barcelona. Expedients-informacions, exp. 1320. Diligencias instruidas... (f. 3v).

50. Arxiu Diocesà de Barcelona. Expedients-informacions, exp. 1320. Diligencias instruidas... (f. 5).

51. Arxiu Diocesà de Barcelona. Expedients-informacions, exp. 1320. Diligencias instruidas... (f. 8).

52. *El Eco Protestante* (10/VI/1869).

53. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 623 (7/I/1932), p. 7.

54. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 638 (21/IV/1932), p. 135.

55. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 640 (5/V/1932), p. 151.

56. Casimir Martí, *op. cit.*, pp. 182-195.

57. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 641 (12/V/1932), p. 159.

58. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 651 (21/VII/1932), p. 239.

59. Cf. Carme Capó, *op. cit.*, p. 54.

60. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 651 (21/VII/1932), p. 239.

61. *Ibid.*

62. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 652 (28/VII/1932), p. 247.

63. *Ibid.*

64. Arxiu Diocesà de Barcelona. Expedients-informacions, exp. 1320. Diligencias instruidas... (f. 5-5v).

65. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 655 (15/IX/1932), p. 272.

66. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 660 (10/XI/1932), p. 311.

67. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 661 (24/XI/1932), p. 319.

68. *Ibid.*

69. Víctor Castells, *op. cit.*

70. Antonio Vallespinosa, "Memorias de un protestante", a *España Evangélica*, núm. 646 (16/VI/1932), p. 199.

71. *Vid.* Rafael Arencón Edo, *Antonio Martínez de Castilla. Caballero Protestante. 1847-1911*, Rubí, Gayata Ediciones, 1997.

72. Arxiu de l'Església Evangèlica de Reus. *Rapports sur la mission et église évangéliques de Reus et province de Tarragona. Catalogne (Espagne)*. (1887 i 1896). BIEI-LI: Biblioteca Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida.